

مجتمع آموزش عالی فقه
مدرسه عالی فقه تخصصی
رسالة سطح ۴ رشته فقه قضایی

موضوع:

بررسی مستندات منع تبعیض نژادی از منظر فقه اسلامی و حقوق بین الملل

استاد راهنما

حجة الاسلام دکتر محسن قدیر

استاد مشاور

حجة الاسلام دکتر محمدمهدی کریمی نیا

دانش پژوه

محمدرضا کمالی

کد تحصیلی: ۱۱۵۲۹۰۷

بهمن ۱۴۰۱

بررسی حقوق پدیدآوران در آنها

مسئولیت

مسئولیت مطالب مندرج در این رساله بر عهده نویسنده است. هر گونه استفاده از این رساله با ذکر منبع اشکالی نداشته و نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از جامعه المصطفی (ص) العالمیه است

اهداء و تقدیم

این اثر ناچیز را تقدیم می‌نمایم به بانوی دو جهان حضرت
فاطمه زهرا (س) و سلاله آن بزرگوار حضرت فاطمه
معصومه (س) و به روح پدر بزرگوارم.

تقدیر و سپاس

سپاس و امتنان ویژه و نخست من از اولین مربی و آموزگار بشر یعنی پروردگار مهربان عالم است به خاطر همه پروردن و الطاف بی پایان او، آنگاه از همه معلمانی که برای تربیت، تعلیم و تزکیه انسان‌ها به مقتضای رحمت و واسع‌اش فرستاد، بویژه آخرین معلم و سفیر الهی، پیامبر اعظم (صلی الله علیه و سلم)، اهل بیت طاهرین و جانشینان برحقش (علیهم السلام) به خاطر همه رنج‌ها و مشقت‌های که در راه ترویج، تبلیغ فرامین و حیانی و تعلیم و هدایت انسان‌ها به جان خریدند و سپس از همه آموزگاران، معلمان و اساتید که از دوران کودکی تا کنون راهنمایم بوده و از خرمن فیوضات آنان بهرمنند شدم. همچنان تقدیر و تشکر ویژه دارم استاد گران قدر و فاضل «جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر محسن قدیر» که راهنمایی تدوین این رساله را به عهده داشته و مزاحمت‌های حقیر را در روند تدوین این تحقیق صبورانه تحمل نمودند. و نیز از استاد عزیز «جناب حجت الاسلام والمسلمین کریمی‌نیا» که با دیدگاه و نظرات سازنده خویش روشنگر مسیر این پژوهش بودند. همچنین جا دارد که تقدیر و تشکر نمایم از همه مسئولین و خدمت‌گذاران نهاد با برکت و مقدس جامعه المصطفی العالمیه (ص) بویژه ریاست محترم اسبق «حضرت آیت الله اعرافی» و ریاست محترم فعلی «حجت الاسلام والمسلمین دکتر عباسی» و نیز از ریاست محترم اسبق مجتمع آموزش عالی فقه «حجت الاسلام والمسلمین آقای محامی» و ریاست فعلی آن مجتمع «حجت الاسلام والمسلمین دکتر تلخابی» و ریاست اسبق مدرسه عالی فقه تخصصی «حجت الاسلام والمسلمین مرحوم ترابی» و ریاست فعلی این مدرسه «حجت الاسلام والمسلمین دکتر برجی» و از مدیر گروه فقه قضایی «حجت الاسلام والمسلمین دکتر حبیبی‌تبار» و از همه همکاران این بزرگواران در بخش‌های مختلف این نهاد مقدس که در راستای پروراندن طلاب و روحانیون از اقصا نقاط عالم از هیچ کمک و هکماری و نثار دریغ ننموده و همواره در جهت فراهم نمودن بستر مناسب برای تعلیم و ترویج معارف اسلام عزیز تلاش شایانی نموده‌اند. و نیز تقدیر و تشکر می‌نمایم از اساتید داور... که زحمت بازخوانی و داوری این اثر را بر عهده گرفته و با انتقادات سازنده شان بر غنا و دقت این اثر افزودند. همچنین تشکر می‌نمایم از صبر و حوصله‌مندی مسئول بخش پایان‌نامه «آقای دکتر گوهری» و دیگر همکاران ایشان. و نیز جا دارد تشکر نمایم از بهترین مربیان و آموزگاران خودم، پدر مرحوم و مادر و برادران عزیزم که از انواع همکاری با این جانب در جهت فراگیری علوم اسلامی دریغ نروزیده زحمات زیادی را متحمل شدند و نیز از خانواده و فرزندان عزیزم که در طول تدوین این اثر همکاری لازم را داشتند.

چکیده

منع و مبارزه با تبعیض نژادی، از دیرباز به عنوان مسئله مهم و محوری، در شرایع ادیان الهی و در قوانین بشری مطرح بوده است. دین مبین اسلام برای جلوگیری و زدودن این پدیده، سازوکارهای لازم را در منابع پویای خویش: (آیات، روایات و سیره) پیش‌بینی و بیان نموده است. چنانچه حقوق بین‌الملل و همتایان منطقه‌ای آن نیز که مدام قواعد خود را همسو با تحولات و نیازهای روز جهانی توسعه می‌دهند، به صورت گسترده در (اعلامیه‌ها، کنوانسیون‌ها و میثاق‌ها) این مهم را منعکس نموده است. از آن‌جای که تبعیض نژادی به عنوان یک موضوع بغرنج جوامع بشری به علل و اشکال مختلف چون: (نظام بردگی، فئودالیسم و «ناسیونالیسم») همواره پای‌مال‌کننده حقوق بشر بوده و باعث تحمیل انواع ظلم علیه برخی از گروه‌ها، بر حسب نژاد، رنگ پوست و ملیت شده است. و از آن‌جای که توده‌های عظیم از انسان‌ها در سایه آن، همواره با رنج زندگی کرده و حیات مشقت‌باری را تجربه نموده‌اند. و از آن‌جای که این پدیده آثار و پیامدهای زیان‌بار و جبران‌ناپذیری را نیز در تمامی ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، روحی - روانی و حتی اخلاقی، در ادوار مختلف از حیات اجتماعی بشر بر گروه‌های نژادی در جای‌جای کره زمین تحمیل نموده و منشاء بسیاری از تعارضات، مخاصمات و حتی خون‌ریزی‌ها بوده است، لذا با توجه به این مهم، منع و مبارزه با تبعیض نژادی همان قسم که مورد عنایت ادیان الهی و قوانین بین‌المللی بوده؛ هرازگاهی، توسط محققین مورد پژوهش و بررسی واقع شده است. که البته هیچ یک از تحقیقات انجام یافته حول این موضوع مهم، با رویکرد فقهی نبوده و تحقیق حاضر، بازتاب دهنده دیدگاه فقه اسلامی و حقوق بین‌الملل از طریق بررسی قوانین و قواعد این دو نظام حقوقی در جهت ممنوعیت «تبعیض نژادی» در محورهای: (حقوق مدنی، اقتصادی و سیاسی) با این پیش‌فرض که اعمال هر نوع رفتار فردی، سازمانی و یا دولتی مبتنی بر تفوق یا نفرت نژادی و نیز تحریک به تبعیض نژادی و اعمال زور یا تحریک به زور علیه هر نژاد و یا گروه خاص بشری در جهت محروم نمودن آنان از برخورداری حقوق مسلم شان در بخش‌های مختلف مدنی، اقتصادی و سیاسی از مصادیق تبعیض نژادی بوده و ممنوع است. برای نیل به این هدف، تحقیق حاضر، با بهره‌بری از منابع کتابخانه در مقام گردآوری از روش تحلیلی - توصیفی بهره برده و در پایان نیز به این نتیجه دست یافته که هم حقوق بین‌الملل و هم فقه اسلامی بر حفظ مکان، کرامت و عزت بشر و بر اجرای مساوات و عدالت و بهره‌مندی همه افراد از حقوق مدنی: (حق تابعیت و اقامتگاه، آموزش، دادرسی و ازدواج)؛ حقوق اقتصادی: (حق اشتغال به کار، مالکیت و توارث) و حقوق سیاسی: (حق انتخاب و آزادی بیان) تأکید داشته است.

واژگان کلیدی: مستندات، تبعیض نژادی، حقوق بین‌الملل، فقه اسلامی، هویت و جنایت.

فهرست مطالب

مباحث مقدماتی.....	۱
۱. تعریف مسئله.....	۱
۲. سؤال‌های تحقیق.....	۳
۳. هدف تحقیق.....	۴
۴. پیشینه و ضرورت انجام تحقیق.....	۴
۵. فرضیه‌های تحقیق.....	۹
۶. جنبه جدید بودن، نوآوری و نظریه‌پردازی تحقیق.....	۱۰
۷. روش تحقیق.....	۱۱
۸. قلمرو تحقیق.....	۱۱

فصل اول: کلیات

مبحث اول: مفاهیم.....	۱۵
گفتار اول: بررسی مفهوم تبعیض نژادی.....	۱۵
بند اول: مفهوم لغوی تبعیض نژادی.....	۱۵
بند دوم: معنای اصطلاحی تبعیض نژادی.....	۱۶
گفتار دوم: بررسی مفهوم حقوق بین‌الملل.....	۱۷
بند اول: مفهوم حقوق بین‌الملل مصطلح.....	۱۸
بند دوم: بررسی مفهوم حقوق بین‌الملل اسلامی.....	۱۹
بند سوم: تحلیل و بررسی.....	۲۰
گفتار سوم: بررسی مفهوم جرم در فقه اسلامی و حقوق بین‌الملل.....	۲۲
بند اول: مفهوم اصطلاحی جرم در فقه اسلامی.....	۲۲
بند دوم: مفهوم اصطلاحی جرم در حقوق بین‌الملل.....	۲۳

- گفتار چهارم: فرق بین تفاوت و تبعیض و فلسفه تفاوت‌ها..... ۲۴
- بند اول: فرق بین تفاوت و تبعیض..... ۲۴
- بند دوم: فلسفه تفاوت‌ها..... ۲۷
- مبحث دوم: انواع تبعیض..... ۲۸
- گفتار اول: تبعیض بر اساس نژاد..... ۲۸
- گفتار دوم: تبعیض بر اساس مذهب..... ۳۰
- گفتار سوم: تبعیض بر اساس وطن و کشور..... ۳۰
- گفتار چهارم: محورهای تبعیض نژادی و منع آن..... ۳۱
- گفتار پنجم: جرم انگاری از تبعیض نژادی..... ۳۲
- بند اول: ملاک‌های جرم‌انگاری از منظر فقه اسلامی..... ۳۲
- بند دوم: جرم انگاری از تبعیض نژادی با معیارهای فوق..... ۴۸
- بند سوم: ملاک‌های جرم‌انگاری از منظر حقوق موضوعه..... ۵۴
- بند چهارم: جرم انگاری از تبعیض نژادی با ملاک‌های فوق..... ۶۱

فصل دوم: بررسی مستندات منع تبعیض نژادی از منظر حقوق بین‌الملل

- مبحث اول: مستندات منع تبعیض نژادی بر حقوق مدنی..... ۶۶
- گفتار اول: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق تابعیت و اقامتگاه..... ۶۷
- بند اول: تعریف تابعیت..... ۶۸
- بند دوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق تابعیت و اقامتگاه از منظر اعلامیه‌های بین‌المللی... ۷۰
- بند سوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق تابعیت و اقامتگاه از منظر کنوانسیون‌های بین‌المللی.. ۷۸
- بند چهارم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق تابعیت و اقامتگاه از منظر میثاق حقوق مدنی و سیاسی... ۸۳
- گفتار دوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق آموزش..... ۸۴
- بند اول: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق آموزش از منظر اعلامیه‌های بین‌المللی..... ۸۴
- بند دوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق آموزش از منظر کنوانسیون‌های بین‌المللی..... ۸۶
- بند سوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق آموزش در میثاق‌های بین‌المللی..... ۹۰
- گفتار سوم: مستندات منع تبعیض نژادی در حق دادرسی..... ۹۲
- بند اول: مستندات منع تبعیض نژادی بر امور دادرسی در اعلامیه‌های بین‌المللی..... ۹۳

بند دوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر امور دادرسی در کنوانسیون رفع همه اشکال تبعیض نژادی.	۹۶
بند سوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر امور دادرسی در میثاق مدنی و سیاسی.....	۹۶
گفتار چهارم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق ازدواج.....	۹۸
بند اول: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق ازدواج از منظر اعلامیه‌های بین‌المللی	۹۹
بند دوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق ازدواج از منظر کنوانسیون‌های بین‌المللی	۱۰۰
بند سوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق ازدواج از منظر میثاق‌های بین‌المللی	۱۰۰
مبحث دوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حقوق اقتصادی	۱۰۱
گفتار اول: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق اشتغال.....	۱۰۲
بند اول: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق اشتغال از منظر اعلامیه‌های بین‌المللی	۱۰۲
بند دوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق اشتغال از منظر کنوانسیون‌های بین‌المللی	۱۰۴
بند سوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق اشتغال منظر میثاق‌های بین‌المللی	۱۰۵
گفتار دوم: بررسی مستندات منع تبعیض نژادی بر حق مالکیت.....	۱۰۷
بند اول: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق مالکیت از منظر اعلامیه‌های بین‌المللی	۱۰۷
بند دوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق مالکیت از منظر کنوانسیون‌های بین‌المللی	۱۰۸
گفتار سوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق توارث.....	۱۰۹
بند اول: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق توارث از منظر اعلامیه‌های بین‌المللی	۱۰۹
بند دوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق توارث از منظر کنوانسیون بین‌الملل رفع کلیه اشکال تبعیض نژادی.....	۱۱۰
مبحث سوم: بررسی مستندات منع تبعیض نژادی بر حقوق سیاسی.....	۱۱۰
گفتار اول: بررسی مستندات منع تبعیض نژادی بر حق انتخاب.....	۱۱۱
بند اول: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق انتخاب از منظر اعلامیه‌های بین‌المللی	۱۱۲
بند دوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق انتخاب از منظر کنوانسیون‌های بین‌المللی	۱۱۳
بند سوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق انتخاب از منظر میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی.....	۱۱۴
گفتار دوم: بررسی مستندات منع تبعیض نژادی بر حق آزادی بیان.....	۱۱۵
بند اول: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق آزادی بیان از منظر اعلامیه‌های بین‌المللی	۱۱۶
بند دوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق آزادی بیان از منظر کنوانسیون‌های بین‌المللی ..	۱۲۰

بند سوم: مستندات منع تبعیض نژادی بر حق آزادی بیان از منظر میثاق بین‌المللی حقوق

مدنی و سیاسی..... ۱۲۱

فصل سوم: بررسی مستندات منع تبعیض نژادی از منظر فقه اسلامی

مبحث اول: بررسی مستندات منع تبعیض نژادی در حقوق مدنی..... ۱۲۷

گفتار اول: بررسی مستندات فقهی منع تبعیض نژادی بر حق تابعیت..... ۱۲۸

بند اول: عناصر تشکیل دهنده نظام سیاسی از منظر فقه..... ۱۲۸

بند دوم: انواع تابعیت در اسلام..... ۱۳۸

بند سوم: آیات منع تبعیض نژادی بر حق تابعیت..... ۱۴۱

بند چهارم: روایات منع تبعیض نژادی بر حق تابعیت..... ۱۴۳

بند پنجم: تحلیل و بررسی، بیان اشتراکات و افتراقات فقهی و حقوقی..... ۱۴۴

گفتار دوم: بررسی مستندات منع تبعیض نژادی بر حق اقامتگاه..... ۱۵۴

بند اول: آیات دال بر همگانی بودن حق مسکن..... ۱۵۴

بند دوم: روایات دال بر همگانی بودن حق مسکن..... ۱۵۷

بند سوم: تحلیل و بررسی، بیان اشتراکات و افتراقات فقهی و حقوقی..... ۱۵۷

گفتار سوم: بررسی مستندات فقهی منع تبعیض نژادی بر حق بر آموزش..... ۱۵۸

بند اول: آیات دال بر منع تبعیض نژادی در حق آموزش..... ۱۵۹

بند دوم: روایات دال بر همگانی بودن تعلیم در اسلام..... ۱۶۱

بند سوم: سیره پیشوایان دین دال بر همگانی بودن تعلیم در اسلام..... ۱۶۲

بند چهارم: تحلیل بررسی و اشتراکات افتراقات مستندات فقهی و حقوقی..... ۱۶۴

گفتار چهارم: بررسی مستندات فقهی بر منع تبعیض نژادی در امور دادرسی..... ۱۶۶

بند اول: بررسی مستندات فقهی منع تبعیض در گزینش دادرس..... ۱۶۷

بند دوم: بررسی مستندات فقهی منع تبعیض نژادی در اداء شهادت از منظر فقه اسلامی..... ۱۷۰

۱. آیات دال بر منع تبعیض نژادی در اداء شهادت..... ۱۷۱

۲. روایات دال بر منع تبعیض نژادی در اداء شهادت..... ۱۷۲

۳. سیره پیشوایان و حاکمان اسلامی بر منع تبعیض نژادی در اداء شهادت..... ۱۷۲

بند سوم: بررسی مستندات منع تبعیض نژادی در صدور حکم..... ۱۷۷

۱. آیات منع تبعیض نژادی بر صدور حکم.....	۱۷۷
۲. روایات منع تبعیض نژادی بر صدور حکم.....	۱۷۹
۳. بررسی دیدگاه‌ها و بیان دیدگاه مختار.....	۱۸۲
۴. سیره پیشوایان دین بر منع تبعیض نژادی در صدور حکم.....	۱۸۳
۵. سیره عقلا بر منع تبعیض نژادی در صدور حکم.....	۱۸۷
۶. اجماع بر منع تبعیض نژادی در صدور حکم.....	۱۸۷
بند چهارم: بررسی مستندات فقهی منع تبعیض نژادی در اجرای احکام.....	۱۸۸
۱. آیات قرآن کریم بر منع تبعیض نژادی در اجرای احکام.....	۱۸۸
۲. روایات بر منع تبعیض نژادی در اجرای احکام.....	۱۸۹
۳. سیره از پیشوایان دین بر منع تبعیض نژادی در اجرای احکام.....	۱۹۰
بند پنجم: تحلیل و بررسی بیان اشتراکات و افتراقات فقهی و حقوقی.....	۱۹۳
گفتار پنجم: بررسی مستندات فقهی منع تبعیض نژادی بر حق ازدواج.....	۱۹۵
بند اول: بررسی ملاک‌های فقهی مشروعیت ازدواج.....	۱۹۶
بند دوم: بررسی آیات منع تبعیض نژادی بر حق ازدواج.....	۱۹۷
بند دوم: روایات منع تبعیض نژادی بر ازدواج.....	۱۹۸
بند سوم: سیره پیشوایان دین بر منع تبعیض نژادی در حق ازدواج.....	۲۰۱
بند چهارم: تحلیل و بررسی و بیان اشتراکات و افتراقات مستندات فقهی و حقوقی.....	۲۰۴
مبحث دوم: بررسی مستندات فقهی بر منع تبعیض نژادی در حقوق اقتصادی.....	۲۰۸
گفتار اول: بررسی مستندات فقهی منع تبعیض نژادی بر حق اشتغال.....	۲۱۰
بند اول: بررسی آیات منع تبعیض نژادی بر حق اشتغال.....	۲۱۱
بند دوم: بررسی روایات منع تبعیض نژادی بر حق اشتغال.....	۲۱۴
بند سوم: بررسی سیره پیشوایان دین بر منع تبعیض نژادی در حق اشتغال.....	۲۱۴
بند چهارم: بررسی سیره سائر ائمه (ع) بر منع تبعیض نژادی در حق اشتغال.....	۲۲۱
بند پنجم: تحلیل و بررسی، اشتراکات و افتراقات مستندات فقهی و حقوقی.....	۲۲۱
گفتار دوم: بررسی مستندات فقهی منع تبعیض نژادی در حق مالکیت.....	۲۲۳
بند اول: تعریف مالکیت.....	۲۲۴

- بند دوم: بررسی آیات منع تبعیض نژادی بر حق مالکیت..... ۲۲۴
- بند سوم: بررسی روایات منع تبعیض نژادی بر حق مالکیت..... ۲۲۵
- بند چهارم: بررسی سیره پیشوایان دین (ع) بر منع تبعیض نژادی در حق مالکیت..... ۲۲۶
- بند پنجم: تحلیل بررسی، اشتراکات و افتراقات مستندات فقهی و حقوقی..... ۲۲۷
- گفتار سوم: بررسی مستندات فقهی منع تبعیض نژادی بر بیت المال..... ۲۲۸
- بند اول: منع تبعیض نژادی در توزیع دارایی‌ها و تأثیر مبانی مکاتب اقتصادی بر آن..... ۲۲۹
- بند دوم: بررسی آیات منع تبعیض نژادی بر توضیح دارایی‌ها..... ۲۳۲
- بند سوم: بررسی روایات منع تبعیض نژادی بر توضیح دارایی‌ها..... ۲۳۴
- بند چهارم: بررسی سیره پیشوایان دین بر منع تبعیض نژادی در توضیح دارایی‌ها..... ۲۳۶
- بند پنجم: تحلیل و بررسی و بیان اشتراکات و افتراقات مستندات فقهی و حقوقی..... ۲۴۲
- مبحث سوم: بررسی مستندات فقهی منع تبعیض نژادی بر حق سیاسی..... ۲۴۵
- گفتار اول: بررسی مستندات فقهی منع تبعیض نژادی بر حق انتخاب..... ۲۴۶
- بند اول: بررسی عناصر حاکمیت از منظر فقه اسلامی..... ۲۴۷
- بند دوم: بررسی آیات منع تبعیض نژادی بر حق کاندیدا شدن..... ۲۵۱
- بند سوم: بررسی روایات منع تبعیض نژادی بر حق کاندیدا شدن..... ۲۵۲
- بند چهارم: بررسی سیره پیشوایان دین بر منع تبعیض نژادی در حق کاندیدا شدن..... ۲۵۳
- بند پنجم: بررسی آیات منع تبعیض نژادی بر حق رأی دادن..... ۲۵۴
- بند ششم: بررسی روایات منع تبعیض نژادی بر حق رأی دادن..... ۲۵۵
- بند هفتم: بررسی قواعد فقهی منع تبعیض نژادی بر حق رأی دادن..... ۲۵۶
- بند هشتم: بررسی دلیل عقلی منع تبعیض نژادی بر حق رأی دادن..... ۲۵۸
- بند نهم: تحلیل و بررسی، بیان اشتراکات و افتراقات مستندات فقهی و حقوقی..... ۲۵۹
- گفتار دوم: بررسی مستندات فقهی منع تبعیض نژادی بر حق آزادی بیان..... ۲۶۰
- بند اول: تعریف آزادی بیان..... ۲۶۰
- بند دوم: بررسی آیات منع تبعیض نژادی بر حق آزادی بیان..... ۲۶۲
- بند سوم: بررسی روایات منع تبعیض نژادی بر حق آزادی بیان..... ۲۷۰
- بند چهارم: بررسی سیره پیشوایان دین بر منع تبعیض نژادی در حق آزادی بیان..... ۲۷۲

فهرست مطالب.....ز

بند پنجم: بررسی دلیل عقلی بر منع تبعیض نژادی در حق آزادی بیان..... ۲۷۹

بند ششم: تحلیل و بررسی، بیان اشتراکات و افتراقات مستندات فقهی و حقوقی..... ۲۷۹

خاتمه و نتیجه‌گیری کلی از رساله..... ۲۸۵

فهرست منابع..... ۲۸۹

۱. کتاب‌ها..... ۲۸۹

۲. پایان‌نامه‌ها..... ۳۱۷

۳. مقاله‌ها..... ۳۱۷

۴. قانون‌ها..... ۳۲۱

مباحث مقدماتی

۱. تعریف مسئله

جوامع بشری، از دیرباز بدین سو با ناهنجاری به نام «تبعیض نژادی» مواجه بوده است. که این پدیده به عنوان یک سیستم غیر انسانی به علل و اشکال مختلف (نظام غیرانسانی بردگی، فئودالیسم، و در قرون اخیر به صورت « ناسیونالیسم») حقوق بشر را پایمال کرده است و موجب مشقت و رنج بی‌شمار آنها شده است. با نگاهی اجمالی به تاریخ درمیابیم که سرتاسر تاریخ بشر مشحون از جنایت نژادپرستی است. یونانیان باستان، هندی‌ها و عرب‌های جاهلی علی‌رغم خدمات زیادی که به بشریت کرده‌اند، در پست شمردن گروه‌های نژادی دیگر، نیز سابقه زیادی دارند. نژاد پرستی همچنین نقش عمده در تاریخ معاصر آمریکا و اغلب کشورهای صنعتی بازی کرده است. آفریقای جنوبی یک قرن از سیاست آپارتاید که یک سیستم تبعیض نژادی است رنج کشیده و تحت ستم بوده است. تبعیض نژادی یکی از شاخصه‌های بارز دولت غاصب اسرائیل است. آفریقای جنوبی و اسرائیل نیز بر اساس قطعنامه شماره ۳۳۷۹ مجمع عمومی سازمان ملل متحد در مورد محو تمامی اشکال تبعیض نژادی در سال ۱۹۷۵، به عنوان سیستم های نژاد پرست محکوم شده‌اند.

در میان کشورهای اسلامی علی‌رغم جلوگیری و مبارزه دین مبین اسلام با این پدیده شوم و ضد انسانی، بوده‌اند کشورهای که سردمداران آن با توجه به سلايق شخصی، سمتی مذهبی و از جمله تعلقات قومی و نژادی دست به سیاست حذف، تبعیض و طرد عده از اتباع کشور متبوع خود زده‌اند. هرچند در جهان معاصر، تبعیض نژادی و نژادپرستی را جزء رفتارهای خشونت بار علیه حقوق بشر به حساب می‌آورند، ولی به واسطه عوامل چون: خودبینی و تکبر، تقلید و متابعت کورکورانه از پندارها و رسوم ضد بشری نیاکان، آزمندی و زیاده‌خواهی برخی از افراد، گروه‌ها، اقوام و در پاره‌ای موارد دولت‌ها و نیز عوامل دیگر ... انواع تبعیض علیه برخی از افراد و گروه‌های دیگر بر حسب نژاد، رنگ پوست، دین، نسل یا ریشه و ملیت آن‌ها اعمال می‌شود و بر اثر این جنایت ضد

انسانی و مافوق توحش توده‌های عظیم انسانی در رنج زندگی می‌کنند.

این جنایت ضد بشری آثار و پیامدهای زیان بار و جبران ناپذیری را در تمامی ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی - تربیتی، اخلاقی و روحی روانی در ادوار مختلف از حیات اجتماعی بشر در جابجای کره زمین تحمیل نموده است که منشاء بسیاری از تعارضات و مخاصمات بوده و خواهد بود. همین مسأله باعث شده است مبارزه با آن به یکی از مسائل مهم و محوری در قوانین الهی از قدیم و نیز و قوانین موضوعه که قواعد خود را همسو با تحولات و نیازهای روز جهانی توسعه می‌دهد تبدیل شود. دیده می‌شود که سازوکارهای لازم برای مبارزه در جهت جلوگیری و زدودن آن نیز در حوزه‌های مختلفی از منابع قوانین الهی (آیات، روایات، سیره و فتاوی فقیهان) و حقوق بین‌الملل پیش بینی و بیان شده است.

در آموزه‌های مکتب اسلام، از یک سو با مسئله تبعیض و به ویژه تبعیض بر محور نژاد در اشکال مختلف گفتاری: آیات قرآن کریم (آیه ۱۳ حجرات و آیات دیگر) و روایات، و کرداری: سیره پیشوایان دین برخورد جدی شده است. و از سوی دیگر دلیل بعضی از تفاوت‌های ظاهری (رنگ، پوست، زبان و نژاد) بین انسان‌ها را سبب تبعیض و برتری ندانسته بلکه آن را علت شناخت از همدیگر و نشانه از قدرت پروردگار شمرده است. و نیز اسلام پدر و مادر تمامی انسان‌ها و ماده اولیه خلقت آنان را یکی دانسته و بر برگزیده بودن نژاد، قوم، طبقه، زبان منطقه و جغرافیا و تمامی مزیت‌های ذاتی خط بطلان کشیده است.

هم‌چنین به تبع آن فقه اسلامی به حفظ کرامت، عزت، حق آزادی، حق حیات، مساوات و عدالت در تمامی ابعاد زندگی اجتماعی انسان‌ها تأکید زیاد داشته - (اصل کرامت، اصل عزت، اصل احترام، اصل حریت) - و هیچ گونه ظلم، تعدی به حقوق دیگران و نیز هتک حرمت و عزت و به مخاطره افتادن آزادی و حقوق آنها را نمی‌پذیرد. - (قاعده لاضرر و لاضرار فی الاسلام) (قاعده نفی عسر و حرج) - تا جای به این مسئله حساسیت نشان داده که هر گونه همکاری با ظالمان و متجاوزان به حقوق دیگران را نیز غیر مشروع می‌داند. - (قاعده حرمت الإعانة علی الإثم والعدوان) - و نیز تمامی حقوق شهروندی و شخصی انسان‌ها - (حق تملیک، چه تملیک شخصی، و چه تملیک مشارکتی، حق توارث، حق ازدواج و دهها حقوق فردی و جمعی دیگر) - را در تمامی زاویه‌های زندگی فردی و جمعی مورد توجه و عنایت خاص قرار داده است.

در عصر سازمان ملل متحد و پیدایش حقوق بین‌الملل، اصل برابری همراه با اصل عدم

تبعیض، دو رکن اساسی در مقررات بین‌المللی حقوق بشر بود و در روند تحول و توسعه مقررات بین‌المللی حقوق بشر مورد تاکید قرار گرفت. نخستین اعلامیه سازمان ملل در سال (۱۹۴۸) تحت عنوان اعلامیه جهانی حقوق بشر به تصویب رسید. در این اعلامیه به برابری و آزادی تمامی افراد بشری و نفی تبعیض پرداخته شد. اسناد دیگر این اعلامیه در موضوعات مختلف در سال‌های بعد به تصویب سازمان ملل متحد و سازمان‌ها و نهاد‌های رسمی دیگر منطقه و فرامنطقه رسید که در بیشتر آن‌ها، بخش‌هایی به برابری و نفی تمامی اشکال تبعیض پرداخته شد؛ از جمله این اسناد می‌توان به کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با تبعیض در امر آموزش ۱۹۶۵، کنوانسیون بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶، کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض نژادی ۱۹۶۵ و کنوانسیون بین‌المللی منع و مجازات جنایت آپارتاید ۱۹۷۳ و ده‌ها اعلامیه، منشور، میثاق، قطعنامه، کنفرانس، گردهمایی و نشست اشاره نموده. که در این دو کنوانسیون اخیر صرفاً مسئله تبعیض نژادی مورد توجه بوده است. با توجه به آنچه گفته آمد می‌توان گفت: جنایت تبعیض نژادی از دیرباز گستره عظیم از جوانب مختلف زندگی اجتماعی و فردی انسانها را در جای‌جای کره زمین تحت تأثیر قرار داده و بر اثر این پدیده گروه‌های مختلفی در رنج و مشقت بی‌شمار قرار گرفته‌اند. و در دین مبین اسلام و قوانین موضوعه احکام و ساز و کارهای لازم در جهت جلوگیری و زدودن آن در نظر گرفته شده است. در تحقیق و رساله در دست اقدام انشاءالله سعی بر آن شده که مستندات این احکام را پژوهش نموده و در این راستا به این سوال اصلی پاسخ داده شود که «مستندات منع تبعیض نژادی در فقه اسلامی و حقوق بین‌الملل چیست؟». تا انشاءالله گامی باشد در جهت جلوگیری و زدودن این جنایت تأسفبار و غنای هرچه بیشتر مباحث فقهی و حقوقی.

۲. سوال‌های تحقیق

۱-۲. سوال اصلی

مستندات منع تبعیض نژادی در فقه اسلامی و حقوق بین‌الملل چیست؟.

۲-۲. سوال‌های فرعی

سوال اول: مفهوم مستندات، تبعیض نژادی، حقوق بین‌الملل، فقه اسلامی و جرم چیست؟.

سوال دوم: مستندات منع تبعیض نژادی در حقوق بین‌الملل کدام‌اند؟.

سوال سوم: مستندات منع تبعیض نژادی در فقه اسلامی کدام‌اند؟.

۳. هدف تحقیق

گردآوری و بررسی مستندات منع تبعیض نژادی در فقه اسلامی و حقوق بین‌الملل و نیز بررسی وجوه اشتراکات و افتراقات آن موجب پدیداری موارد زیر خواهد شد:

۱. شناخت نظر فقه اسلامی و حقوق بین‌الملل و به تبع آن شناخت دیدگاه فقیهان اسلامی و

اندیش‌مندان علم حقوق؛

۲. شناخت اشتراکات و افتراقات مباحث فقهی و قوانین موضوعه و نیز آراء فقیهان و

اندیش‌مندان علم حقوق؛

۳. کمک به رشد و غناء در آراء و نظرات فقهی و حقوقی؛

۴. کمک به جلوگیری و زدودن تبعیض نژادی در جوامع بشری و به تبع آن جلوگیری و زدودن

آثار زیان بار این جنایت ضد بشری.

۴. پیشینه و ضرورت انجام تحقیق

با توجه به اینکه «پیشینه تبعیض نژادی» از سوی پژوهش‌گران بسیاری مورد عنایت و بررسی قرار گرفته، لذا این تحقیق و شاید سائر پژوهش‌های در این حوزه را از پرداختن دوباره به آن بی‌نیاز نموده‌اند. این پژوهشگران، شیطان را به عنوان نخستین نژادپرست معرفی نموده و آنگاه مصادیق بارز نژادگرایی را در افکار و عمل‌کرد سितه‌های یونان^۱ و نیز مردمان رم باستان، ایران باستان، هند باستان، اروپا و آمریکای قدیم و اعراب بویژه عرب جاهلیت،^۲ نصارا و بویژه یهود^۱ یافته و تأکید نموده‌اند که

۱- ارسطو که خود در خانواده‌ای ثروت‌مند از اهالی (استاگیروس/اسطاغیر)، شهری در شمال یونان دنیا آمده بود، معتقد بود که گروهی برای بردگی و گروهی دیگر خواجه و فرمانده آفریده می‌شوند. او در کتاب سیاست، تفاوت خدایگان و بردگان را امر طبیعی دانسته و ابزار کار را دو گانه می‌داند و مکانت بردگان را در حد ابزار با روح تنزول داده و آنان را از دارایی‌های انسان می‌شمارد. تفاوت انسان‌ها را یکدیگر همانند تفاوت بهائم و انسان یا تفاوت بدن و روح می‌داند. ر.ک: ارسطو، سیاست، صص ۷-۱۵. یونانیان بر اساس همین بینش خود را از دیگر افراد بشر برتر دانسته و دیگران وحشی به حساب می‌آوردند. محمدرضا ضیایی بیگدلی، حقوق بین‌الملل عمومی، ص ۳۴ (بنقل از تاریخ مختصر حقوق بین‌الملل) ص ۶.

۲- روحیه نژادگرایی در میان آنان بحد رائج بود که خداوند می‌فرماید: «من اگر قرآن را بر بعضی از عجمان نازل می‌کردم بواسطه تعصب و نژادگرایی از روی بر می‌تافتید» «وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ» شعراء/۱۹۸ و ۱۹۹. و قرآن کریم این نوع تعصب را جاهلیت محض می‌خواند: «إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ

در عصر حاضر نیز در جاجای دنیای معاصر بشر از استمرار این پدیده مخرب رنج می‌برند.^۲

در تحقیق حاضر، «پیشنه‌مستندات منع تبعیض نژادی» بررسی شده است. تا باشد با نگاه مسئله محور به این موضوع، به پاسخ هرچه بهتر از پرسش‌های اصلی و فرعی و نیز اثبات متقن‌تر فرضیه‌های این پژوهش برسیم. به تعبیر دیگر روشن گردد که پژوهش‌های انجام یافته با رویکرد «سند محور» چه زاویه‌های از «منع تبعیض نژادی» را روشن نموده‌اند؟ و نیز رسالت تحقیق حاضر در این باره چیست؟. کثرت و تنوع آثار تدوین یافته در موضوع «تبعیض نژادی» نشان از نگاه دغدغه‌آمیز از سوی نخبه‌گان مجامع علمی در باره این پدیده، عوامل بوجود آورنده، آثار و پیامدهای زیان‌بار آن است. عناوین ذیل، نمونه از ده‌ها اثر است که به جهت پیوند بیشتر شان با بحث حاضر انتخاب و تحلیل محتوا شده است. در کل این نوع آثار مبتنی با سه رویکرد تدوین یافته‌اند.

۱-۴. آثار تدوین یافته مبتنی بر قوانین حقوق موضوعه

«مقابله با تبعیض نژادی در رویه نهادهای مبتنی بر معاهدات حقوق بشری» پایان نامه است که با رویکرد فوق تدوین یافته است. مطالب مبحث دوم از فصل اول و مطالب فصل دوم مرتبط‌ترین بخش این اثر با تحقیق حاضر است. نویسنده در مبحث دوم از فصل اول «مبانی حقوقی تبعیض نژادی» را از منظر اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق مدنی و سیاسی بررسی نموده است. و نیز در فصل دوم، به بررسی مقابله با تبعیض نژادی از دیدگاه کنوانسیون محو کلیه اشکال تبعیض نژادی پرداخته است.

الْجَاهِلِيَّةُ» فتح/۲۶. و انژاد گرای عرب علت گرفتاری آنان در عذاب خواهد بود: «أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُعَذِّبُ سِتَّةَ بَسْتَةٍ الْعَرَبَ بِالْعَصَبِيَّةِ» بحار ج ۷۳ صص ۹۹ و ۲۸۹.

- ۱- نصارا بویژه یهمود، بر اساس حس تفوق‌گرایانه خود را فرزندان خدا و از دوستان و اولیای خاص او می‌دانند. مائد/۱۸.
- ۲- ر.ک: زمانعلی رضایی، قرآن و تبعیض نژادی، پایان نامه کارشناسی ارشد المصطفی العالمیه، مجتمع آموزشی عالی مشهد مقدس ۱۳۹۱. صص ۲۱-۲۶. رسول محمد جعفری، تبعیض نژادی از منظر قرآن و سنت، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد گروه علوم قرآن و حدیث دانشکده تربیت مدرس ۱۳۸۷. صص ۲۰-۲۸. مدینه احمدی، مقابله با تبعیض نژادی در رویه نهادهای مبتنی بر معاهدات حقوق بشری، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد صفادشت، ۱۳۹۶. صص ۸-۱۳. اکرم حیدری، قرآن و مسئله نژاد پرستی، (نقد نژاد پرستی و ارائه دیدگاه قرآنی) پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه علوم قرآن و حدیث، ۱۳۹۱. صص ۴-۱۹. سید رضا افتخاری، اسلام و تبعیض نژادی، پیشین، صص ۲۶-۴۶ و صص ۸۲-۸۹. گروهی از مؤلفین، فقه و حقوق، صص ۴۴ و ۱۴۳.

«عملکرد آمریکا در رفع تبعیض نژادی با تأکید بر اسناد بین‌المللی» اثر دیگری است که برای دریافت کارشناسی‌ارشد توسط «نبی‌الله شیرازی» در دانشگاه پیام‌نور مرکز تهران جنوب نوشته شده است. این مباحث در این اثر مورد پژوهش قرار گرفته است: مبانی نظری و حقوقی منع تبعیض نژادی - چارچوب حقوقی سازمان ملل متحد برای رفع تبعیض نژادی - تشخیص شدت نقض قواعد و مقررات بشری - روند رفع تبعیض نژادی قانونی در آمریکا و نیز رفتار آمریکا در قبال کنوانسیون ۱۹۶۵.

۲-۴. آثار تدوین یافته مبتنی بر ادله و مستندات شریعت اسلام

«تبعیض نژادی از منظر قرآن و سنت» عنوان پایان‌نامه است که مبتنی بر این رویکرد تدوین یافته است. این اثر که از جامعیت بی‌همتا و ممتاز در بررسی ادله قرآنی و سیره پیشوایان دین در مبارزه با «تبعیض نژادی» برخوردار است؛ شاید مرتبط ترین اثر با تحقیق حاضر در بخش مستندات فقهی باشد. در بخش مستندت قرآنی، راهبردهای نظری و عملی قرآن در مبارزه با «تبعیض نژادی» را به طور جامع و مدلل تبیین نموده است.^۱ و در بخش سیره، نیز نمونه‌های عملی از برخورد پیامبر اسلام (ص) و ائمه (ع) را با «تبعیض نژادی» آورده است. اثر نامبرده، هرچند از عدم توجه به روایاتی مرتبط با «منع تبعیض نژادی» رنج می‌برد؛ ولی بررسی روایات که ممکن است موهم «تبعیض نژادی» در اسلام باشند، از مزیت‌های دیگر این اثر محسوب می‌گردد. این اثر با بررسی دقیق مجعول بودن این احادیث را اثبات نموده است.^۲

در اثر دیگری بنام «قرآن و مسئله نژادپرستی (نقد نژادپرستی و ارائه دیدگاه قرآنی» به مباحث چون: «علل و زمینه‌های ظهور نژادپرستی»، «آثار و پیامدهای نژادپرستی راهکارهای قرآنی در مبارزه با این آثار» و نیز «راهکارهای قرآنی مقابله با نژادپرستی» پرداخته شده است. با نگاه اجمالی به این عناوین بدست می‌آید که مباحث این اثر بیگانه با مباحث تحقیق حاضر است. هرچند شاید عنوان بحث اخیر موجب توهم ارتباط این بخش با تحقیق حاضر گردد؛ ولی از آنجای که نویسنده، عناوین کلی که بشتر مربوط به مباحث اجتماعی و سیاسی است تا حقوقی تحت عنوان راهکارهای نظری و

۱- «خلقت و آیین یکسان- ارزش‌گذاری بر اساس فضائل اکتسابی و نه فضائل ذاتی» را از راهبردهای نظری قرآن و «استراتژی اتحاد همه جانبه- پیوند زوجیت میان نژادها- تعاون بر اساس نیکی و تقوا- ارزش‌گذاری به همگان با عمومی سازی مشورت- نهادینه کردن برنامه‌های عبادی جمعی» را از راهبردهای عملی قرآن در مبارزه با «تبعیض نژادی» دانسته است.

۲- نویسنده این اثر احادیث شعوبیه و نیز احادیث علیه ترکان، سیاهان و دیگر اقوام را جعلی دانسته است.

عملی آورده است؛ می توان گفت: که این بخش نیز ارتباط چندانی با مباحث اثر ما ندارد. در یک کلام می توان گفت: اثر فوق، «تبعیض نژادی» را با رویکرد اجتماعی و سیاسی از منظر قرآن بررسی نموده است، نه فقهی و حتی حقوقی.

با این رویکرد رساله با عنوان «اسلام و تبعیض نژادی» نیز تدوین یافته است. هرچند در فصل اول این اثر، پدیده تبعیض نژادی از حیث تاریخی خوب و متقن بررسی شده است؛ ولی در فصل دوم، با آوردن آیات قرآن کریم، روایات و سیره پیشوایان دین به صورت ناهماهنگ و ناقص «تبعیض نژادی» را از منظر اسلام بررسی نموده است. شاید نگاه ابتدایی به عنوان گفتار سوم این فصل تبادر کننده ارتباط هرچه بستر آن با مباحث تحقیق ما باشد؛ ولی با مراجعه به مطالب این گفتار در میابیم که نویسنده، پدیده برده داری و حقوق اقلیت ها را در این گفتار، تحت عنوان «بررسی فقهی و حقوقی تبعیض نژادی» آورده است. علاوه بر آنکه بررسی این دو موضوع در کتب فقهی از حد افراط تجاوز نموده؛ باید گفت ارتباط این دو عنوان با همان مباحث کلیشه موجود در فقه سنتی و حتی فقه نوین، با مسئله تبعیض نژادی شاید توجیه پذیر نباشد. تا چه رسد موجب توهم ارتباط آن با تحقیق حاضر گردد.

کتاب «اسلام و تبعیضات نژادی» نوشته آقای علی حجتی کرمانی از آثار مرتبط در این حوزه است که بخشی از آن اختصاص به موضع قرآن و سیره معصومین (ع) در تقابل با تبعیض نژادی اختصاص یافته است. ولی نویسنده در بخش عمده این کتاب به گزارش و بررسی نژاد پرستی در گوشه و کنار جهان پرداخته است.

کتاب «سلمان فی مواجهه التحدی» نوشته علامه جعفر مرتضی عاملی که با عنوان «سلمان فارسی» ترجمه گردیده است اثری دیگر با موضوع تبعیض نژادی است. حضور سلمان ایرانی در میان عرب ها و اعمال برخی تبعیض ها در قبال وی نویسنده را بر آن داشته است که فصولی از کتاب را اختصاص به نژادپرستی خلفا و سیره برخی از معصومین (ع) در مقابله با تبعیض اختصاص دهد.

کتاب «نهضه شعوبیه» نوشته دکتر حسنعلی ممتحن، اثر دیگری است که در آن به تفصیل از جریان شعوبی گری - که مولود نژادپرستی است - سخن به میان آورده و در لابلای فصول به موضع آیات و روایات و سیره معصومین (ع) در برابر تبعیض نژادی پرداخته است.

کتابی نیز بر همین منوال بنام «اسلام و مبارزه با تبعیضات» نوشته شده است. این کتاب که